

**Miroslav Bárta
Martin Kovář
Otakar Foltýn /eds./**

**Na rozhraní
Krize
a proměny
současného
světa**

Kniha vychází s podporou
pana Ludvíka Hegrlíka
a fondu QUANT

Editors © Miroslav Bárta, Martin Kovář, Otakar Foltýn, 2016
Copyright © David Batěk, Miroslav Bárta, Václav Cílek,
Dana Drábová, Roman Fiala, Otakar Foltýn, Petr Gazdík,
Karel Havlíček, Pavel Holländer, Pavel Kohout, Stanislav Komárek,
Martin Kovář, Jakub Landovský, Milan Marko, Vladimír Mařík,
Jiří Michl, Václav Moravec, Jiří Paděvět, Petr Pokorný,
Martin Riegl, Karel Řehka, Tomáš Zima, Matyáš Zrno, 2016

ISBN 978-80-7429-357-3

Miroslav Bárta
Martin Kovář
Otakar Foltýn /eds./

náhled rozhrazení

Krize
a proměny
současného
světa

Vyšehrad

Obsah

- 8 Tomáš Zima
Předmluva
- 12 Miroslav Bárta, Martin Kovář a Otakar Foltýn
Několik slov úvodem

CIVILIZACE

- 20 Stanislav Komárek
Historický proces a polarita lidské percepce světa
- 44 Miroslav Bárta
Hérakleitův test. Lineární a cyklická povaha vývoje civilizací
- 70 Pavel Kohout
Čtyři apokalyptičtí jezdci moderní civilizace
- 88 Martin Kovář
Brexit. Nejen „bitva o Británii“, ale i o Evropu
- 102 Václav Moravec
Digitální mediamorfóza jako jedna z povah Změny?

STÁT

- 116 Petr Gazdík
O politické prokrastinaci
- 120 Roman Fiala
Má právní stát v Evropě ještě naději?
- 126 Karel Havlíček
Metamorfóza státu a práva
- 156 Pavel Holländer
Soumrak moderního státu
- 172 Matyáš Zrno
Národy a kultura. Existují kolektivní vlastnosti?
A jak ovlivňují spolužití etnik?

ZDROJE

- 180 Petr Pokorný
Antropocén: konečně tečka za klimatickým determinismem?
- 186 Václav Cílek
Voda a revoluce
- 204 Dana Drábová
Projekt Manhattan, Černobyl a dnešní uprchlická
krize aneb pokus o hledání rovnováhy
- 216 Aleš Michl
Duch a ďábel kapitalismu v Evropě
- 228 Vladimír Mařík
Čtvrtá průmyslová revoluce zasáhne celou společnost
- 252 Milan Marko
Přežití není povinné!

BEZPEČNOST

- 266 Jakub Landovský, Martin Riegl
Geopolitická vize Evropy bez hranic v éře teichopolitics
- 284 Otakar Foltýn, David Batěk
Plánujeme bezpečnost, nebo zabezpečujeme „plánování“?
- 312 Karel Řehka
Potřebujeme si hrát na válku? Význam válečné hry pro obranu země
- 330 Jiří Padevět
Prostor násilí
- 342 Editoři
- 344 Spoluautoři

Vážení a milí čtenáři,
není pochyb, že žijeme v době, která se dramaticky proměňuje. Není to nic nového. Svět nebyl nikdy idylickým místem. Nedávno uplynulé dvacáté století se dvěma zničujícími světovými válečnými konflikty, jímž padlo za oběť několik desítek miliónů lidí, o studené válce a dalších hrůzách skoro na všech kontinentech nemluvě, je toho jasným dokladem. Devadesátá léta přinášejí naději, že po pádu železné opony nastupuje období světové demokracie, toto záhy zkalil válečný konflikt na Balkáně, v Iráku, Afghánistánu a nejen tam. Teroristický útok v New Yorku 11. září 2001 změnil mnohé, a bohužel následující další teroristické útoky v Londýně, ve Španělsku, naposledy pak v Paříži, Bruselu či Nice, ale také v jihovýchodní Asii a na Středním východě pak jednou provždy změnilu povahu světa nejen pro naši generaci.

Počátek 21. století je rovněž dramatický. Svědčí o tom nejen hluboká a vleklá finanční a hospodářská krize, která v roce 2008 propukla v USA a vzápětí se rozšířila do velké části západního světa, ale i další konflikty: pokračující války na Blízkém a Středním východě, tzv. arabské jaro, vznik tzv. Islámského státu, kolabující či víceméně neexistující státy jako Libye, s tím související vlna terorismu, která sužuje především západní Evropu, ale i další země, válka na Ukrajině, islamizace Turecka, migrační krize vyvolaná nejen válečnými konflikty, ale i problémy spojenými s nedostatkem vody či základních životních potřeb v části zemí Asie a Afriky. A v neposlední řadě odchod Velké Británie z Evropské unie, tzv. brexit, a v důsledku toho možné změny, jakož i potenciální oslabení Evropské unie, která by měla více hledět na zájmy občanů zemí Evropy než na složitý byrokratický aparát, jenž začíná řadu procesů spíše brzdit, než aby je řešil.

Tento vývoj nemůže být nikomu, komu záleží na světě, v němž žijeme, a jeho budoucnosti, lhostejný. Jsem velmi rád, že mezi odborníky, kteří se výše zmíněnými a mnoha dalšími problémy zabývají a snaží se načrtnout možná řešení, patří moji kolegové z Univerzity Karlovy a z dalších významných institucí. Vysoká učení, Univerzitu Karlovu nevyjímaje, stála ve svých dlouhých dějinách vždy v centru dění a společenských změn. Prostředí otevřené k diskusi a tříbení různých názorů i potenciál členů akademických obcí je k tomu přímo předurčoval a předurčuje.

Univerzitní vědci a učitelé, nejen ti, kteří se zabývají společenskými vědami, mají být při diskusi o proměnách a vývoji dnešního světa slyšet. Jako rektor nejstarší univerzity v naší zemi i jako člověk, jemuž záleží na tom, v jakém světě a v jaké době žijeme a budeme žít, jsem rád, že tomu tak je.

Tomáš Zima
rektor Univerzity Karlovy

Václav Moravec

**Digitální mediamorfóza
jako jedna z povah
Změny?**

Problémem, jemuž dnes stojíme tváří v tvář, je taková organizace společenských a ekonomických sil, v níž by se člověk – jako člen organizované společnosti – stal jejich pánem a přestal být jejich otrokem. ... Člověk dnes netrpí ani tak chudobou jako tím, že se stal šroubkem velkého stroje, automatem, že se jeho život stal prázdným a ztratil svůj význam.

Erich Fromm, *Strach ze svobody*

Mobilní telefony a tablety se stávají, pokud se pro některé z nás již nestaly (řeč je především o nejmladší generaci), nejbližšími a nejvěrnějšími společníky. Pohledy do individualizovaných monitorů přenosných mediálních přístrojů vytěsňují osobní setkání. Umožňují nám okamžité rozptýlení a osvobození od „nudných“ činností, jakými jsou práce či studium. Umocňují iluzi, že souběžná konzumace několika mediálních obsahů je stejně či podobně efektivní jako soustředěný poslech, sledování či čtení jednoho obsahu. S pomocí digitálních (pseudo)přátel jsme dosáhli nejedné podstatné změny. Zde je jedna z nich: příjmu všech mediálních obsahů věnujeme více času než spánku. Vítejte v časech digitální mediamorfózy!

Mediamorfóza, v pořadí třetí

Jednou z hybných sil, jež formují dějiny lidstva, je kolaps. Kolaps společnosti, kultury či civilizace je nutně ze své povahy, jak upozorňuje historik Miroslav Bárta (2011, 21–22), něco zásadně nechtěného. Něco, co se projeví jako náhlá a zásadní změna struktury dané entity. V drtivé většině případů je slovo kolaps synonymem výrazů „proměna“, „transformace“, „obnova“, „obroda“, kdy dochází ke ztrátě komplexity – složitosti – a totální restrukturalizaci a změně. Komplexitou či složitostí máme na mysli to, kolik má daný systém složek, a především, jak početné a složité jsou vztahy mezi nimi (kupříkladu počasí má vysokou komplexitu, proto se tak obtížně předpovídá).

Nedílnou součástí komplexity moderních a postmoderních společností jsou mediální systémy, protože tak, jako byla ve středověku naše civilizace ponořena v náboženství, dnes je ponořena v médiích. Sociolog Ivo Možný konstatuje (Moravec, 2016, 9):

„Ať si to uvědomujeme, nebo ne, a častěji nikoli, média skládají náš obraz světa. Svým způsobem vytvářejí realitu. Někdy utkanou z matérie, z níž se snovou i naše sny, někdy opřenou o empirickou realitu, tedy o smyslově evidentní skutečnost. Není mezi těmi dvěma světy vedena ostrá a jednoznačná hranice, i tomu empirickému světu dodávají média významy, ke kterým bychom sami svým úsudkem dospěli, anebo také ne.“

Při vědomí toho, k jakým změnám došlo ve společnosti po vynálezu knihtisku na konci 15. století, dále po objevu možnosti šíření sdělení prostřednictvím elektromagnetických vln na konci 19. století, a koneckonců jaké změny přivodilo zrození globální sítě sítí, internetu, na konci 20. století, se nabízí otázka: *Jsou zásadní proměny mediálního systému jen jednou z povah Změny,¹ nebo jsou jednou z jejich hlavních příčin?* Soudě podle míry našeho současného ponoru v médiích se nabízí volba příčiny před povahou, nebo přinejmenším přiznání rovnováhy oběma faktorům.

Podstatnou součástí existence každé společnosti je výměna informací či sdělení, uskutečňovaná prostřednictvím kódů, rozumějme soustavy znaků a pravidel pro jejich používání. Pouhé využití komunikačního kódu (např. přirozeného jazyka) se v průběhu času ukázalo jako nepostačující. S rozvojem západní civilizace narůstala potřeba přenášet sdělení na větší vzdálenost, nabídnout je v co nejkratším čase co největšímu množství příjemců, proto se nedílnou součástí našich dějin stal i vývoj sekundárních komunikačních médií (tisku, dále celé škály přístrojů mechanického, analogového či digitálního nahrávání, stejně jako prostředků snažících se dostat sdělení ke vzdáleným adresátům prostřednictvím přenosové vysílací techniky – od telegrafu přes telefon, rozhlas až po televizi či počítačové komunikační sítě).

Dosavadní historie lidské, respektive mediální komunikace je pro nás poučením, že nová média nevznikají spontánně a nezávisle, nýbrž se vztahují ke komunikačnímu systému společnosti a médiím v něm již existujícím. Objevují se postupně jako součást širší proměny. Podle dnes již klasické teorie Marshalla McLuhana (2000, 90) je v nových situacích ve skutečnosti vidět duch starých situací:

„V televizi je vidět film. Na teletextu je vidět staré psané slovo. Skrytou silou změny je nová rychlost, která mění souřadnice síly. Nová rychlost vytváří nové skryté pozadí, proti němuž se staré pozadí stává odpadlou figurou. Funkcí odpadlíka je odhalit nové skryté pozadí nebo prostředí. Tento vývoj se může uskutečnit buď jako individuální, nebo jako společenský“.

Úvahy o důsledcích vzniku a existence nových médií či jejich budoucnosti je proto nezbytné opírat o širokou a integrovanou znalost dějin lidské komunikace a historických vzorů transformace médií.

1/ Změnou s velkým Z máme na mysli dějinné kolapsy či transformace vymezené výše (viz Bárta, 2011).

Inspirativní je v tomto ohledu koncept teoretika médií Rogera Fidlera (1997, XV) z konce devadesátých let minulého století, jehož středobodem je pojem mediamorfóza. Má se jím na mysli „transformace komunikačních prostředků, obvykle způsobená složitým vzájemným působením potřeb, komunikačních a politických tlaků i sociálních a technologických inovací“. K takto chápané transformaci komunikačních, respektive mediálních systémů dochází od počátku dějin lidstva a bývá nazývána různě.

Již citovaný Fidler rozlišuje trojí mediamorfózu. První představoval vznik mluveného mateřského jazyka, druhou vznik písemné podoby jazyka. Obě mediamorfózy přivodily zásadní proměnu komunikačního systému, změnily a rozšířily lidské myšlení, kulturu i technologie. Třetí mediamorfózou je vznik médií zprvu vázaných na elektřinu (tzn. rozhlas a televize) a jejich pozdější digitalizace a komputelizace – což umožnilo na straně jedné dát komunikační odpověď na potřeby v epoše rozvíjející se průmyslové společnosti a globalizace a na straně druhé mělo významný vliv na život lidí i společnosti. Třetí, a zatím poslední, mediamorfóza je vázána na vznik digitálního jazyka.²

Fidlerův (1997, 24) koncept mediamorfózy staví na třech základních principech. Jsou to:

- Koevoluce – kdy jsou všechny formy komunikace pevně usazené do komunikačního systému společnosti a nemohou v naší kultuře existovat nezávisle na sobě. Koevolucí se proto rozumí postupný a integrovaný vývoj dvou či více typů médií, při němž dochází k vzájemnému přizpůsobování se. Rozmanitost komunikačního systému a mediálních technologií, kterou v současnosti považujeme za samozřejmost, by proto nebyla možná, pokud by zrození každého média vedlo k zániku média předchozího.
- Konvergence – jíž se na má mysli sblížování jednotlivých prvků komunikačního, respektive mediálního systému. Projevuje se v několika rovinách, například technologické, kdy se jednotlivé typy médií integrují do jednoho (chytrý mobilní telefon či tablet nám poskytuje funkce fotoaparátu, televize, knihy atd.), korporátní, kdy jedna a tatáž korporace vyvíjí činnost v různých oblastech komunikace a v různých médiích, včetně internetu, či prostorové, která zahrnuje procesy globalizace a lokalizace transferu obsahů nejrůznějších forem mediální komunikace.
- Komplexita – komunikační systém společnosti je nutné chápat jako komplexní (tzn. složitý) adaptivní systém. Jedině pak lépe porozumíme tomu,

2/ Digitálním jazykem se má na mysli binární kód složený ze sekvencí jedniček a nul. Binární kód může kódovat znaky libovolného jiného kódu (např. textu, obrazu či zvuku). Se sekvencemi jedniček a nul na strojové úrovni nedokáží lidé pracovat, proto nutně potřebují „překladače“. V tomto případě jimi rozumíme jakákoliv zařízení schopná algoritmické manipulace s daty v binárním kódu, ať již mají podobu klasického stolního počítače, chytrého mobilního telefonu, tabletu nebo jakoukoli jinou (Moravec, 2016).

proč všechny mediální formy žijí v dynamickém, vzájemně provázaném světě – a proč spolu například koexistují (viz výše).

Srovnáme-li důsledky prvních dvou mediamorfóz s poslední, digitální, docházíme k pesimistickému závěru: Zatímco předchozí mediamorfózy pomáhaly utvářet veřejnou sféru, digitální mediamorfóza přispívá k její erozi neboli „refeudalizaci“, jak tento jev pojmenovává filozof Jürgen Habermas (2000, 344). Co zbylo z veřejné sféry ve chvílích, kdy obří internetoví hráči, jakými jsou Google, Facebook či Baidu, disponují – dosud nebývalým – množstvím informací o svých uživateli, jimž nabízejí obsah (včetně reklamního) „šitý na míru“? Jaké kontrolní nástroje má veřejnost k dispozici, aby tito hráči nevyužili, respektive nezneužili svou sílu k informačním manipulacím? Co zůstalo z prostoru pro fundované alternativní, popřípadě kritické názory v časech fragmentovaných skupin „přátel“, jež se utvrzují ve svých pohledech na svět, k čemuž si navíc vystačí s omezeným počtem znaků? Jak autonomní je veřejnost přehlčená (zdá se, že dobrovolně) nejrůznějšími obsahy, jimž logicky ani nemůže věnovat dostatečnou pozornost? Přibližujeme se k okamžiku, kdy utoneme v moři bezcenných a banálních informací za dohledu, nebo lépe řečeno za pomoci několika velkých bratrů, nebo se mu vzdalujeme?

Položené otázky rozhodně nejsou idealizací předchozích mediamorfóz, jsou jen upozorněním, zda to nebude právě digitální mediamorfóza, jež západní civilizaci za přispění širšího společenského kolapsu vrátí do variované minulosti, tedy do dob, kdy veřejná sféra, jak ji vymezil Jürgen Habermas (2000), neexistovala. Pojmenujme si pracovně tuto budoucnost jako *neofeudální epochu s iluzemi individuálních práv a svobod*. Není pochyb, že korekcí procházejí původní představy, že tzv. nová média,³ internet a sociální sítě, jsou veskrze demokratickým prostředím, jež prohlubuje občanskou participaci a omezuje míru informačních manipulací, která byla a je vlastní tradičním médiím. Ukazuje se, že většina kritizovaných trendů u tzv. starých médií nabrala u médií nově zrozených na síle i na rychlosti. Digitální mediamorfóza přispěla k nárůstu míry komodifikace⁴ mediálních obsahů, k posilování koncentrace mediálního vlastnictví, k dynamickému bujení mediovaných obsahů, k fragmentaci publika, k rozptýlené pozornosti, kterou publikum těmto obsahům věnuje atd. Zastavme se u některých fenoménů podrobněji.

3/ Pojem nová média je do značné míry problematický, protože v čase se jeho význam mění. O tom, která média označíme za „nová“ a která za „tradiční“ či „stará“, rozhoduje zpravidla referenční bod. Vzhledem k tomu, že se ve veřejném diskursu používá pojem nová média, rozumíme jím v tomto textu síťová digitální média.

4/ Komodifikací rozumíme v nejširším smyslu toho slova proces, při němž se z objektů, symbolů, událostí, výsledků lidské práce i z lidí samotných stává předmět směny, jenž více či méně podléhá zákonitostem trhu. Komodifikace vztahená k médiím nabývá několika podob. Jde například o proces, v jehož rámci mediální obsahy a mediální publika získávají takovou hodnotu, která jim je v daném společenském kontextu připisována. Mediální průmysl zpracovává lidi a významy do komodit tak, aby sloužily jeho zájmům (především obchodním).